

жашоого болгон талаптары кыйла өзгөргөн. Бирок бала бардык мезгилде бирдей жакшыга кубанган, жашоону сүйүп рахаттанууга табиятынан жөндөмдүү болоору талашсыз. Андыктан Абзий Кыдыровдун чыгармачылыгы ар качан актуалдуу болот жана эң негизгиси –баланын руханий жактан калыптануусунда эң чоң мааниге ээ.

Колдонулган адабияттар:

1. Үмүт Култаева. Илимий эмгектердин алты томдук жыйнагы. Бишкек 2016,3-том
2. Кыргыз совет балдар прозасынын антологиясы Фрунзе, Мектеп 1985
3. Абзий Кыдыров Шоңур. Юмористикалык аңгемелер. – Б, 2011
4. Качкынбай Артыкбаев. XXкылымдагы кыргыз адабиятынын тарыхы Бишкек – 2004
5. [www/google.kg](http://www.google.kg) /интернет баракчасы
6. Кыдырбаева Р.З.Асаналиев К. Кыргыз адабий илиминин терминдер сөздүгү. –Бишкек, 2004.

Рецензент: ф.и.д., профессор Жумаев М.

УДК 82-1/-9

DOI 10.33514/1694-7851-2020-2-219-224

Бакасова С.Ш.

Ж.Баласагын ат. КУУ Чыгыш таануу факультетинин ага окутуучусу

АБЗИЙ КЫДЫРОВДУН ПОЭЗИЯЛЫК ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ БАЛДАРДЫН ОБРАЗЫ

ОБРАЗ ДЕТЕЙ В ПОЭЗИИ АБЗИЙ КЫДЫРОВА

IMAGE OF CHILDREN IN THE POETRY OF ABZIY KYDYROV

Аннотация: Макалада Абзий Кыдыровдун кыргыз балдар адабиятындагы орду, анын ырларынын өзгөчөлүгү жөнүндө сөз болот. Мында жазуучунун поэзиялык чыгармаларындагы балдардын образынын сүрөттөлүшү конкреттүү мисалдар аркылуу ачып көрсөтүлгөн.

Түйүндүү сөздөр: балдар адабияты, көркөм чыгарманын өзгөчөлүктөрү, көркөм эстетикалык баалуулуктар.

Аннотация: В статье предлагаются размышления о творчестве Абзия Кыдырова, о его роли и месте в кыргызской детской литературе. Здесь рассмотрены образы детей из конкретных примеров.

Ключевые слова: детская литература, особенности художественного произведения, художественно эстетическая ценность.

Annotation: We offer our readers a reflection on the work of Abziy Kydyrov dedicated on the children.

Keywords: children`s literature, especially artistic and aesthetic value of art

Коомдун руханий деңгээли, маданияты кайсы бир мерчемде бири-бирине көз каранды болбогон эки чоңдук менен аныкталат. Бул поэзия жана балалык. Көркөм чыгармачылыктагы балалык темасын - чоң окурмандардан кичи окурмандардын жүрөгүнө өтүүчү көпүрө деп да айтышат. Дегеле баланын эң алгачкы китептери – ыр түрүндөгү китептер. Үр саптарындагы ыргак, уйкаштык, көркөм сүрөттөөлөр баланын табиятына жакын келип, ырдын мазмунун жакшы кабыл алууга, элестетүүгө жардам берет.

Балага кенже жаштан кыска ыр саптарын эле эмес, чыныгы поэзияны окуп үйрөтүү маанилүү. Үрлар баланы өзгөчө, обочо ойлонууга тарбиялайт. Көп учурда адам кайсы бир окулган көркөм чыгармадан өзүнө кандайдыр бир пайдалуу кеңеш, маанилүү сабак алгысы келсе, же мүмкүн, жөн эле маанайын көтөргүсү келет. Ал эми поэзияда болсо булар жокко эсе. Бирок, анда көркөм сөздүн кереметтерине каныгып, аруу сезимдер дүйнөсүнө чөмүлөсүң. Үрларды көп уккан баланын эс тутуму, ыргакты ажыратуу сезимдери мыкты өнүгүп, көлөмдүү тексттерди кыйынчылыксыз эстей алышат.

Балдар поэзиясынын кереметтүү касиеттерин мурдатан эле белгилеп келишкен. Бала капаланып, же таарынып ыйлап турса тамашалуу ыр анын көңүлүн көтөрөт, тентектик кылып, сөз укпаса - уйкаштары туура келген ыр саптары бейбашты уяткарып, теске салат. Ошондой эле баланын сөз байлыгын кеңейтип, эне тилинин өзгөчөлүктөрү менен тааныштырат.

«Абзий Кыдыровду азыркы балдар поэзиясынын көч башында турган көркөм сөз сүрөткери деп айтууга болот. Ал 50-жылдары колуна калем алып, жарым кылымдан ашык убакыттан бери бала дүйнөсүнө баам салып, балдарга татыктуу, жетик, нукура балдар адабиятынын көркөм туундуларын жаратуунун үстүндө изденип, бул түйшүктүү иштин нар көтөргүс жүгүн көтөрүп келди. А. Кыдыровдун балдардын сүйүктүү акыны болушуна өскөн чөйрө, жеке тагдыры да белгилүү өлчөмдө себеп болгондой. Ал Түп районундагы Көөчү кыштагында жарык дүйнөгө келген. Улуу сөздү урматтаган Көл кылаасынын элдик чөйрөсү сезимтал баланын жан дүйнөсүн мектепте окуп жүргөндө эле күүгө келтирген экен. Анын алгачкы эле «Мекен –Энем»(1956), «Белек» (1958) ырлар жыйнактары адабий коомчулуктун назарын буруп, акындык үнү ишенимдүү чыкты. Балким, бул мыйзам ченемдүү көрүнүш. Анткени, А. Кыдыров адабият ааламына баш баккан 50-жылдар улуттук көркөм сөз өнөрүбүздүн ажары толукшуп турган жетилүүнүн бир белеси болчу. «Манас» эпосунун элдик мурас экени таанылып, прозада У. Абдукаимовдун “Майданы”, Т. Сыдыкбековдун “Тоо арасында” романы профессионалдуулуктун үлгүсүн көрсөтүп, А. Осмоновдун жаркын таланты поэзияга жарык чачып, адабий процессте Т. Касымбеков менен Ч. Айтматовдун башкаларга окшобогон “дүбүртү” угулуп келаткан. Чыгармачылыгы ушундай доорго туш болгон А. Кыдыровдун биринчи рухий перзенти - “Мекен–Энем” да ак жолтой болду».

Абзий Кыдыровдун ырлары жөнөкөй, бир дем менен жазылгандай туюлат. Бирок анын ар бир чыгармасы түйшөлгөн көп аракеттин жемиши болгон. Баланын аруу тилегин, кыял жоруктарын жасалмасыз баяндоо, жөнөкөй нерсени баланын көзү менен көрө билүү – өзгөчө касиет болсо керек.

А. Кыдыровдун бөбөктөргө арналган ырларында ар бир кубулуш, зат кыймылга келип, сүйлөп, ыр ырдап же таарынып баланын ой-чабытын кызытат.

Мисалы: **“Кайда кеткен тамгаларда”**:

Ача салсак шумдук ай
Жорук болду таң калар

Эч жеринен көрүнбөйт
Кайда кеткен тамгалар?
Автобуска отуруп
А сызыптыр Алайга
Асыл,Асек табалбай
Алек болду далайга
Бармак болуп жүргөм деп
Б безиптир Баткенге [1]

Кароосуз калган Алиппенин тамгалары китепти аздекей албаган окуучуга таарынып,ар тарапка качып балдарды көп убара кылат. Тамга артынан жүрүп отуруп балдар Алай, Баткен, Саруу, Нарын, Орто-Сай, Токмок,Эркин-Сай, Тоң, Түп ж.б. жер суу аттары менен таанышып, тамгалардын ар кандай кыял-жоруктарына күбө болушат:

Созуп обон салууга
С барыптыр Сарууга
Ха-ха-халап каткырып
Х көңүлүн шат кылып
Хамид менен кетиптир
Хан-Теңирди жактырып

Жаңыдан тамга таанып, Алиппени колуна алган бала үчүн тамгаларды образдуу элестетип үйрөнүү алда канча кызыктуу да натыйжалуу да. Бул ырды окуган бөбөк китепти таза кармап, ардактап, кир жугузбас болоору ырас. Көркөм чыгарманын таасиринин сыры - жаш окурмандарды ойлондуруп, сөздүн күчүн таанытууда.

“Бүгүн баары тескери” деген ырында баланын кыялындагы биринен бири өткөн таң калычтуу кызыктар көз алдыга тартылат:

Тал башына уй конду;
Кой миниптир буйволду.
Эшек чыгып терекке,
Атты кылды келеке.

Кыяк тартып ит жүрөт,
Мышыктарды үрдүрөт
Бакка чыгып бардык аң
Терип жүрөт бадыраң

Короосуна карышкыр,
Гүл өстүрүп алыптыр.
Түлкү сатат бал муздак
Бери кел деп казды ымдап[1]

Мындай керемет, ылдамдык бала дүйнөсүнө абдан жагат, буларды көз алдыга элестетүү –кызыктуу дагы. Бала үчүн ар бир күн – таң калычтуу окуялардан, сандаган суроолордон, жаңы түшүнүктөрдөн турган чоң ачылыш. Мына ушул нерселерди кылдат туя алган Абзий агай өзү да бир заматта баладай кыялданып, баланын тилинде сүйлөп жиберет. “Кызык бала Нуралы” деген ырда чоң атасынын айткан сөзүнө таң калган Нуралы өзүнчө ой жүгүртөт:

Сырттан кирип чоң ата
Ойго салып табышмак
Чечип берди көлөчүн
Бурчка кой деп табыштап

Ойго батты өзүнчө
Коюп жатып Нуралы,
Эмне күнөө кылды? – деп
Чоң атадан сурады.

Күлүп минтти чоң ата:
Күнөөсү бар бир далай,
Тайгалантат жыксам деп,
Жер тазасын ылгабай

Бурчка койсок биз бүгүн
Эртең мүмкүн оңолор
Тайгаланма адаты
Аздап-аздап жоголор

Нуралынын балага мүнөздүү, жасалмасыз суроосу жана чоң атасынын тамашалуу жообу окурманга жылуу маанай тартуулайт. Өсүп келаткан баланын сөзгө маани берип, өзүнчө бир ой жүгүртүүсү, күтүлбөгөн суроолорду берип турганы бул балалыктын табигый көрүнүшү. Чоң атасынын да баланын суроосуна шайкеш келтирип бир эсе тамаша иретинде ,бир чети түшүндүрүү максатында жооп бериши чоң ата - небере ортосундагы таалим сабактын бир үзүндүсү. Небереси дагы көптөгөн суроолорду берсе, акылман чоң атасы шашылбай ар кызыктуу кептен салып турганы көз алдыга тартылат. Деги эле кыргыз баласы үчүн чоң ата, чоң эненин орду өзгөчө. Небересин өз баласынан ысык көрүп, таттуу тилине элжиреп, кагылып-согулган чоң ата, чоң энелер жөнүндө ырлар Абзий Кыдыровдун ыр саптарында көп кездешет.

Чоң энем

Чоң энекем бар менин
Бак таалайым ал менин
Карыш чыксам сагынат
Кел бери деп эрмегим.

Тил чыккандан ал мага
Түрдөп жомок үйрөткөн
Элдик ырга кандырып,
Эне тилде сүйлөткөн.[1]

Мээрман чоң эненин жомокторун угуп, тарбиясын көрүп чонойгон балдардын көп учурда тили жатык, ой чабыты терең, башка тең туштарынан айырмаланып турганы белгилүү. Бул саптарды окуганда элдик ырлардын, жомоктордун миң сырдуу кереметеринен таасир алып, эне тилин сүйүп үйрөнүп, улуу сөздү баалаган кыргыздын мыкты уулдары ойго келет. Абзий Кыдыров балдар поэзиясына алып кирген жаны түшүнүктөрдүн бири –

логогриф. **Логогриф** –грек сөзү, табышмак түрүндө тандалып алынган сөздүн бир –эки тамгасын кемитип же өзгөртүү аркылуу түзүлөт.[3]

Салмак, түсүм сынасаң,
Жемиш бактан табасың
Мага “З” ны уласаң
Курал кылып аласың (Алма+з)

Мени менен келесиң,
Мөл булактан суу алып.
“К” ордуна “Н” койсоң
Кышта ойнойсуң кубанып(Чака-Чана)

Таштан ташка секирип,
Көргөндү таң калтырам
“Б”ны башка тиркесең
Чаңкаганың кандырам (Улак – Булак)

Таанып коңшу- колоңду,
Кайтарамын корооңду.
“К” болсо сууга киремин
Океанда жүрөмүн (Ит- Кит)

Шарада – француз тилинен алынган.Табышмакталган сөздүн ар бөлүгү өзүнчө маани берет да,экөөнү кошуп окуганда эң негизги мааниси чыгат.

Санасаң сандын биримин
Төрт бешинден иримин
Алкышын алган жандардын
Дөөсү мен ири малдардын.
Кошулсак жердин атыбыз
Бир келип коңул ачыңыз (Жети-Өгүз) [4]

Метограмма – окшош муундуу сөздөрдүн тыбышын алмаштыруу аркылуу жаңы сөз жасоо ыкмасы.

Б тамгадан баштасаң,
Акыл сезим кенчимин,
Б ордуна Т койсоң,
Адамзатка энчимин(Баш-Таш)

Табышмакталган ыр саптар кенже жаштагы балдарга арналганы менен чоң окурмандар үчүн да маанилүү. Жогорку окуу жайдын студенттерине сунуштаганда,алар өзгөчө кызыгуу менен чечмелешет.

Абзий Кыдыровун каармандары Адыбай менен Кадыбай сыяктуу бат урушуп,бат тил табышкан достор, “Тонкулдак” атка конуп,сабакка ар качан кечиккен балдар, “көлөчтү бурчка коюп кой”десе чоң ата, “ал көлөч эмне күнөө кылды экен?” деп таңданган кичинекей Нуралы, кызыл бантик тагынган, сабакты мыкты окуган зирек кыздар ар бирибизге абдан тааныш, мектепте бирге окуган же бир көчөдө жашаган балдар өңдөнөт. Алардын мүнөзү ар кандай-

бири тентек, бири тил алчаак, бири унутчаак, бири амалкөй, бири такмаза. Акын алардын кылык-жоруктарына бирде күлүп, бирде таң калып, бирок баарына атадай мээрим төгүп, алар сөзсүз жакшы балдар болуп эс тартат деген ишеничи бар. Ал эч убакта каармандарын урушпайт, акыл үйрөтпөйт, мактабайт. Ал ар бир каарманына жагдайга карата жаңыча көз караш менен кароого, өз алдынча туура чечим чыгарууга мүмкүнчүлүк берип турат. Ток пейил, баладай баео, жөнөкөй, өтө топуктуу, бирок жашоого да баладай кумар, изденгич жана эмгекчил балдар адабиятынын «баба дыйканы». А. Кыдыровдун чыгармачылыгын жыйынтыктап жатып, анын курбу-калемдештиринин бири К. Ашымбаев акындын төмөнкү сөзү менен аяктоону туура көрдүк. Анткени анын мүнөзүн жакындан билген сөз зергерлеринин бири К. Ашымбаев акындын эмгегине татыктуу салыштырма таап: «Португалиянын Азара аралындагы Монтепика тоосунун 6340 метри деңиздин түбүндө болуп, 2360 метри гана деңиздин үстүнөн көрүнөт экен. Билбегендер үстүңкү болууга гана көрүп, анча элес алышпаган экен. Ал эми илимпоздор деңиздин түбүнө чөккөн бөлүгүн кошо эсептешип, тогуз жарым миң метр бийиктикке жеткиришкен. Демек дүйнөдөгү бийик чоку эмеспи! Ал эми жаралганы жабык жүрүп, көпчүлүктүн көөдөнүнө көркөм ойдун уюткусун төгүп келген, эзели «Мен!» дебеген акын Абзий Кыдыровдун адабияттагы ордун «Билинбес бийиктикке» теңейт элем».[7]

Колдонулган адабияттар:

1. Абзий Кыдыров. «Туулган күн» Фрунзе. Мектеп., 1985
2. Абзий Кыдыров «Турмуш күүлөрү» Фрунзе. Мектеп., 1967
3. Абзий Кыдыров «Мээрим» Фрунзе. Мектеп., 1981
4. Үмүт Култаева. Илимий эмгектердин алты томдук жыйнагы Бишкек 2016, 3-том
5. Кыргыз совет балдар прозасынын антологиясы Фрунзе, Мектеп 1985
6. Абзий Кыдыров. «Эки дос» Фрунзе. Мектеп., 1975
7. Абзий Кыдыров. «Парыз» Фрунзе. Адабият., 1991 Ашымбаев Качкынбай Билинбес бийиктик / Кыргыз туус. 2011, 29-ноябрь

Рецензент: ф.и.д., профессор Жумаев М.

УДК 82-1/-9

DOI 10.33514/1694-7851-2020-2-224-231

Жумаев М. К.

Ж.Баласагын ат КУУ профессору, филол. и.д.,

“КЫРГЫЗ МОПАССАНЫ” О. АЙТЫМБЕТОВ ЖАНА ГИ ДЕ МОПАССАН

“КЫРГЫЗСКИЙ МОПАССАН” О. АЙТЫМБЕТОВ И ГИ ДЕ МОПАССАН

«KYRGYZ MAUPASSANT» O. AYTYMBETOV AND GUY DE MAUPASSANT

Аннотация: Макалада “кыргыз Мопассаны” аталган жазуучу О. Айтымбетовдун чыгармачылыгы француз жазуучусу Мопассандын чыгармачылыгы менен салыштырма планда каралган.